

Нікитенко Д. В., к.е.н., доцент (Національний університет водного господарства та природокористування)

ІНСТИТУЦІЙНІ МЕХАНІЗМИ РОЗВИТКУ СЕРЕДНЬОГО КЛАСУ: СВІТОВИЙ ДОСВІД ТА ВІТЧИЗНЯНА ПРАКТИКА

Створення соціально орієнтованої економічної системи - пріоритетний напрям розвитку України. Побудова такої економічної системи без широкої підтримки середнього класу є неможливою.

Формування середнього класу є основою для забезпечення стабільного економічного, політичного та культурного розвитку країни. У провідних країнах світу – це:

- значна частина суспільства (близько 60-70%), яка виконує соціальні функції з формування еліти та захисту малозабезпечених верств населення;

- чи не найбільша частина населення, що вчасно сплачує податки і є значною споживчою групою;

- громадяни, які бережуть і поширюють культурні цінності та традиції своєї країни.

Інституційний механізм забезпечення розвитку середнього класу в Україні має принципове значення на шляху євроінтеграційних прагнень. Розвиток демократизації в політичній та економічній сферах, розбудова громадянських інститутів виступають базисом-фундаментом для становлення демократичної, правової, соціальної держави.

Під інституційним механізмом зазвичай розуміється сукупність взаємозв'язків між об'єктами (формальними та неформальними інститутами), а також суб'єктами (організаціями), які забезпечують узгодження та коригування інтересів різних суспільних груп, координацію сумісної діяльності на шляху досягнення задекларованих цілей розвитку держави. Таке розуміння пов'язано, в першу чергу, з різним тлумаченням змісту, суті поняття інститутів, головне призначення яких полягає у зменшенні невизначеності та передбаченні системи механізмів, які забезпечують виконання рамкових обмежень, правил, настанов тощо.

В Україні, коли відбувається свідоме реформування ринкової

економіки, політичної та адміністративної систем, механізм і послідовність інституційних змін полягає здебільшого в імпорті інститутів, які добре себе зарекомендували у країнах, що успішно подолали шлях реформування. Такий варіант інституційних перетворень значно складніший і актуалізує роль держави, робить її провідною, визначальною, а також обумовлюється наслідуванням та принциповою зміною траєкторії розвитку, що призводить до складної взаємодії старих неформальних інституцій (з ознаками минулого господарського досвіду) у новостворених формальних інституційних межах.

Конструктивним імпортованим інститутом є соціальний інститут – "середній клас" - специфічне явище, яке є і результатом, і причиною ефективного функціонування сучасної економіки в контексті сталого розвитку.

За стандартами країн розвинутої ринкової економіки до середнього класу можуть належати:

- 1) власники середнього за обсягом індивідуального та акціонерного капіталу, а також власники-рантьє;
- 2) представники малого і середнього бізнесу;
- 3) наймані працівники високої, вищої і найвищої кваліфікації;
- 4) фермери;
- 5) представники андеркласу, які отримують доходи шляхом протиправних дій і злочинної економічної діяльності [1, с. 33].

Науковці виділяють наступні характерні риси середнього класу:

- достатній рівень матеріального добробуту та стандарти споживання;
- задоволеність своїм статусом;
- престиж трудової діяльності, способу життя, середовища спілкування;
- можливість використовувати високотехнологічні предмети побуту та послуг;
- рівень освіти та культури, який дає змогу виконувати висококваліфіковану роботу або керувати організацією;
- економічний тип поведінки, орієнтований на ринкову форму господарювання у поєднанні зі самостійністю і незалежністю, нарощуванням капіталу та інвестиційною активністю;
- соціально-психологічні установки на сімейний добробут, індивідуальний розвиток;
- політична орієнтація на демократичні принципи організації

влади на загальнодержавному та місцевому рівнях, зацікавленість у підтримці соціальної стабільності у суспільстві;

– суб'єктивна ідентифікація себе з середнім класом.

Конструктивність інституту "середній клас" полягає у його здатності бути основоположною соціальною структурою в частині активізації рушійних сил, що зацікавлені у створенні ринкової економіки, яка передбачає наявність у ній соціальної групи, здатної здійснювати самостійну, відповідальну і активну діяльність. Така соціальна група спроможна реально підтримувати, сплачуючи податки, соціально пасивне населення, створювати громадські структури, що протистоять нелегітимному втручання держави в економіку і сприяють прозорості діяльності держави як у частині забезпечення ефективності державних витрат, так і недопущення незаконного отримання пільг, гарантій, державних замовлень корпоративними та олігархічними структурами.

Основними перешкодами розвитку повноцінного середнього класу в сучасній Україні є:

– низькі доходи більшості населення країни і високий ступінь економічної нерівності;

– миттєве споживання і відсутність будь-яких інвестицій, що забезпечуватимуть майбутнє (відкладене) споживання;

– відсутність дієвих механізмів стимулювання інвестицій в освіту, житло тощо;

– відсутність будь-яких механізмів стимулювання споживання товарів національного виробництва;

– відсутність стимулів для збільшення акціонерного капіталу, прозорості інформації щодо його власників, товарних та фінансових потоків;

– відсутність належного захисту приватної власності, загроза рейдерських захватів навіть малого бізнесу.

На відміну від європейських країн, в яких за матеріальними ознаками основними представниками середнього класу є висококваліфіковані наймані працівники (так званий "новий середній клас"), в Україні аналогічну частку займають дрібні власники, малі та середні підприємці (так званий традиційний "старий середній клас").

За міжнародними стандартами, до «нового» середнього класу входять переважно особи з високою професійно-освітньою

підготовкою, яка гарантує високий попит на їхню робочу силу на ринку праці. Зокрема, в США між такими параметрами, як дохід та освіта існує стійкий взаємозв'язок. Крім того, привертає увагу різке збільшення доходу осіб зі ступенем бакалавра та з освітою магістра порівняно з тими, хто не отримував такої освіти. Наявність освіти на бакалаврському та вищому рівні стає майже обов'язковою умовою входження до «нового» середнього класу [2, 130]. В Україні, на жаль, наявність вищої освіти не гарантує у деяких сферах діяльності (освіта, культура, охорона здоров'я та соціальне забезпечення) отримання навіть середньої заробітної плати.

Якщо критерієм належності до «нового» середнього класу вважати базову вищу освіту, то 65,5% зайнятих в економіці України відповідає цьому критерію. Проте в Україні існує проблема невідповідності між матеріальним і соціальним статусом індивідів. Саме неузгодженість між професійно-кваліфікаційним і соціокультурним рівнем, з одного боку, та доходами — з іншого, спричиняє те, що з кожним роком Україну залишає найактивніша частина населення, яка працевлаштовується в інших країнах, де рівень їхньої освіти та активності дозволяє отримати якісніше життя [3, с. 26].

З огляду на це до найважливіших інституційних механізмів розвитку середнього класу в Україні слід віднести інститути, які:

- забезпечують розвиток підприємництва у виробничій сфері;
- підтримують інноваційну складову інвестиційної діяльності;
- захищають приватну, інтелектуальну власність та результати її функціонування.

Для цього необхідно розвивати інститут права та його похідні інститути.

Труднощі у створенні сприятливої підприємницької атмосфери в період трансформації економіки України, крім загальновідомих, пояснюються ще наступними обставинами:

- етнічна своєрідність;
- ринкове середовище, підприємництво, капіталізм формувались протестантським, а не православним "силовим полем";
- панівна негативна суспільна думка про неprestижність «купецького стану» та приналежність до класу «буржуазії»;
- смислова деформація деяких головних понять і значень слів іноземного походження, притаманних демократії і вільному підприємництву;

– спонтанна приватизація і легалізація тіньової економіки, демонструючи, в основному, винахідливість і незалежну активність, не сприяли розвитку продуктивного підприємництва через швидкоплинність підприємницького циклу.

Як висновок, виникає потреба в інституціоналізації неформальних інститутів, які відповідають за рівень розвитку "середнього класу":

- зміна ставлення суспільства до підприємницької діяльності;
- проведення роз'яснювальної роботи серед молоді в різних навчальних закладах про можливість та необхідність поєднувати інтелектуальний та підприємницький капітали з метою побудови власної фінансової незалежності для себе та своєї сім'ї;
- реформувати сферу освіти в напрямку розвитку компетенцій (від "знати" до "вміти") тощо.

1. Мандибура В. Вплив політики доходів на формування «середнього класу» в Україні / В. Мандибура // Україна: аспекти праці. - 2002. - № 8. - С. 33-35. 2. Колодій І. Средний класс, демократические ценности и политические предпочтения: до и после «оранжевой революции» // Социология: теория, методы, маркетинг.- 2007.- №3. - С. 129-137; 3. Шустік О. Інтелектуальний капітал - це квиток у ХХІ сторіччя // Правовий тиждень.- 4.09.2007.- №36(57). - С. 5.